

עתונות הלדינו בארצות הברית

גד נחשון

הסוקר את עולמה של עתונות הלדינו בארצות הברית יגלה עד מהרה שהיא בעלת זיקה לתופעות ולנתונים הבאים:

קהל המטרה: הקהילה היהודית-ספרדית (ג'ודאו ספאניש) דוברת הלדינו התגבשה מ-1899 עד 1924 על רקע הזעזועים הפוליטיים שאירעו באימפריה העות'מאנית — הן בתורכיה והן במרחב הבלקני. נתוני המחלקה האוריינטלית של היא"ס מלמדים, שבתקופה זו היגרו לארצות הברית כ-20 אלף יהודים ספרדים מתורכיה, יוון, בולגריה, סרביה, סוריה וארץ ישראל (כ-10% מהיהדות שחיה בתקופה זו באימפריה העות'מאנית המתפוררת). כ-90% ממהגרים עניים אלה התיישבו בניו יורק לצד הקהילה היהודית דוברת היידיש. כלומר, בג'ואיש לוֹאֵר איסט סייד ובהרלם. השאר התפזרו ברחבי ארצות הברית והגיעו עד סיאטל שבמדינת וושינגטון. כך נוצרה בצפון אמריקה תת קבוצה אתנית חדשה שכונתה בשם הספרדים האוריינטלים או "התורכינוס". בכך הבדילום היהודים האשכנזים, הרוב, מאותם ספרדים וצאצאיהם שהיגרו לארצות הברית מאז המאה ה-17 והניחו יסוד להתגבשותה של יהדות ארצות הברית.

קשיי קליטה: הספרדים החדשים סבלו מקשיי קליטה כפולים: בחברה היהודית היידישאית והעוינת לציבור "המשונה", ובחברה האמריקנית דוברת האנגלית. "הרבה תורכינוס שלנו מספרים לנו בדמעות בעיניהם שהיהודים האשכנזים לא רואים בהם יהודים", דיווח בדצמבר 1910 השבועון החדש "לה אמריקה", חלוץ עתונות הלדינו ביבשת אמריקה.

קשיים כלכליים: המהגרים הספרדים הצמיחו כמעין "מדינת סעד" משלהם ובקרבם החלו לפעול אירגונים כמו "הפדרציה של היהודים האוריינטלים באמריקה" (1912). אך כל זאת לא מנע אותם מגפילה לתוך "בתי היוע" המפורסמים של ניו יורק. עוניה של הקהילה מנע, בעקיפין, את האפשרות לבסס כלכלית ומסחרית את העתונות בשפת הלדינו. ממדיה הזעירים של העוגה גרמו לשפע של מריבות, מתח והשמצות הדדיות בתוככי "המשפחה העתונאית" הזאת. הדי מלחמות היהודים הספרדים בממלכה השביעית הגיעו עד לבתי המשפט.

השבועון "לה אמריקה", למשל, "הספיד" באפריל 1912 את היומון "לה אגיולה" (הנשר) שהפסיק להופיע במשפט הבא: "העתון היהודי-ספרדי 'לה אגיולה' נפטר; מי ייתן ונשמתו תנוח בגהינוס." כ-1922 זעזע את הקהילה הספרדית הקטנה המאבק שהתנהל בבית המשפט בהרלם בין שני "הגדולים" — "לה אמריקה" ו"לה בארה" (השרביט).

פיצול חברתי: היהודים הספרדים התפצלו לעשרות אירגונים לפי צרי המוצא ולפי הצורך החברתי. רמת הכוונות של תת הקבוצה הגיעה לממדים בלתי ידועים אפילו במרחב היהודי אמריקני. חיסול הפיצול הזה והרצון לכבד את הספרדים למקשה אחת אפיין את צמיחתה של עתונות הלדינו. מאבקה לליכוד הספרדים היה למסר הקבוע שלה; מבחינה זאת היתה זו עתונות לוחמת בעלת ייחוד והיא קשרה את גורלה למלחמות היהודים הספרדים על כל ההשלכות המשתמעות מכך. אך קריאתה לאחדות היתה כקול קורא במדבר.

עתונות אתנית

עתונות הלדינו האמריקנית קמה בראשית המאה ה-20 כממשיכתה של העתונות בארצות המוצא של המהגרים. בעיקר אמורים הדברים לגבי המסורת שנוצרה בעיר סלונגי. רבים מיזמי העתונות, מוציאים לאור, עורכים ועתונאים נולדו או פעלו בעיר זו.

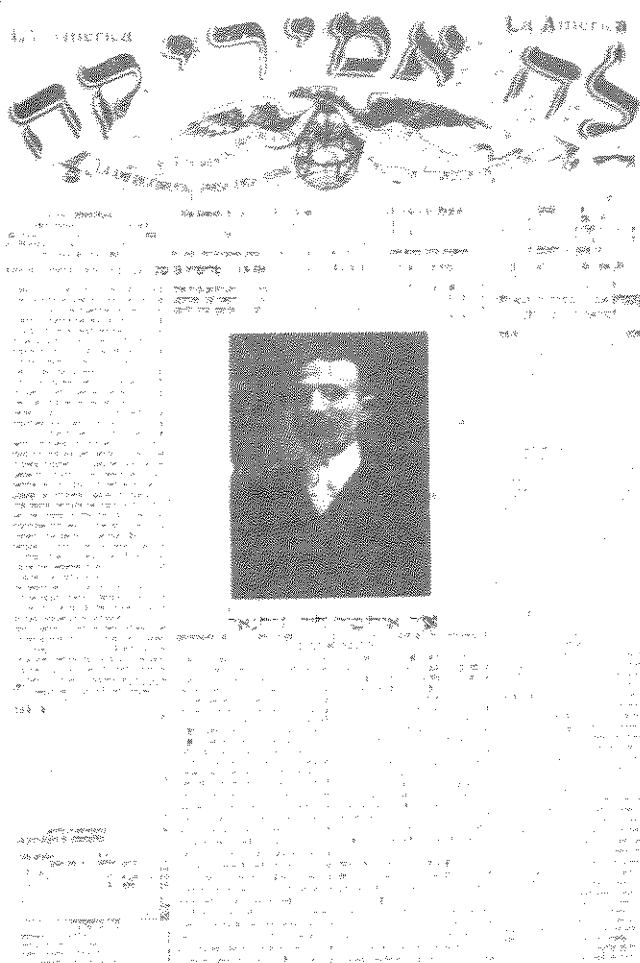
עתונות הלדינו בארצות הברית המשיכה מסורת זו ושילבה לתוכה זרמים חדשים כציונות וסוציאליזם. כן שמרה אמונים למסורת ההומור והסטירה. "המשפחה העתונאית" שהיגרה, העבירה בציקלונה את הניסיון והסגנון שהצטברו בארצות המוצא.

אבי העתונות היהודית-ספרדית בארצות הברית היה משה גדול (1874-1941) שלא נולד בסלונגי כי אם היה יליד בולגריה — עובדה שפעלה נגדו במרחב הכוחני של הספרדים בניו יורק.

סיפור עתונות הלדינו בארצות הברית התחיל בנובמבר 1910 עם הופעת החלוץ — השבועון "לה אמריקה" בעריכת משה גדול, והסתיים בפברואר 1948 עם סגירת השבועון "לה בארה" בעריכתו הסופית של העורך והמוציא לאור הנודע אלברט טורז, יליד סלונגי (1892-1970). עתונות הלדינו ניסתה להשיג קוראים "אוריינטלים", אך פרסמה מדורים או תרגומים גם ביידיש ובאנגלית במגמה לרכוש קוראים אשכנזים.

מ-1930 בערך החלו להופיע פירסומים ספרדיים באנגלית. בעיקר היו אלה ביטאונים של אירגונים או תנועות, כמו "הבולטיין הספרדי", או ביטאון תנועת "מכבי". הופעתם מסמלת את היעלמותה של עתונות הלדינו, כש"לה בארה" המצומצם בהיקף עמודיו נותר במרחב האמריקני כמין אתר היסטורי.

עתונות הלדינו היתה בהרבה מובנים עתונות אתנית על כל מאפייניה. כרוב המקרים היא היתה "עתונות של עורך". בנוסף לכך מילאה תפקיד חשוב בתהליכי האמריקניזציה של הקוראים. לצד זאת, היה עליה להגן על יוקרתו של המהגר הספרדי והיא נלחמה ללא הפוגה בתדמיתם השלילית של "התורכינוס", כפי שבאה לידי ביטוי בעתונות היידיש. היא גם נלחמה ליצירה של מודעות ספרדית המבוססת על שימור המסורת ואורחות החיים. היתה זו עתונות של גאוונה והדר ספרדיים. היא קראה ליהודים ספרדים להתנהג כך, שיהודי ארצות הברית יגיעו למסקנה, שהם

"לה אמריקה" - עתונו של משה גדול

גדול שהגדירו כבוגד. להוצאת "ספרדיס פֶּרְס" הצטרף גם המו"ל והעורך הנודע אלברט טוֹרְזוֹ. העורך הראשון של "לה בארה" היה אלברט לוי, יליד סלוניקי. עד 1929 היה "לה בארה" שבועון הומוריסטי. מ־1929 הוא שינה את דמותו והפך לשבועון לעניינים יהודיים וכיץ לאומיים. מלכתחילה סיסמתו היתה: להכות בצבועים ובמתחסדים. בניגוד לגדול פתחו עורכי "לה בארה" את שערי השבועון לכל הדיעות והגישות. בדומה ל"לה אמריקה", גם "לה בארה" נלחם למען ליכוד הספרדים במסגרת אירגון מרכזי אחד. במרוצת השנים ערך את השבועון גם מואיז סוילם. מ־1945 נטל אלברט טורזו את העריכה לידיה. הוא שיתף בכך את נכדו יואל חוליו. טורזו היה הדמות המרכזית בתחום היזמה וההוצאה לאור של העתונות הלדינית בארצות הברית. הוא פעל רבות כמוסדות הספרדיים וב־1936 הקים את המועדון הספרדי הדמוקרטי הראשון בארץ זו. בנוסף, סייע גם

ראויים להיחשב כצאצאי אברכנאל, הרמב"ם ושפינוזה. אפשר לראותה כמגירת היסוד ל"רנסנס ספרדי" שהיה בתוקפו עד 1930 וכעוף החול קם לתחייה בשנות ה־70. (לימודים ספרדיים ב"ישיבה יוניברסיטי", "הבית הספרדי" בבית הכנסת "שארית ישראל" בניו יורק, והקמתם של אירגונים ספרדיים מרכזיים).

רוב עתוני הלדינו היו קטנים בהיקפם: בין 4 ל־10 עמודים. הם סבלו מבעיות פיננסיות קשות ותפוצתם היתה מצומצמת. הסיוע מצד האירגונים הספרדיים היה מועט. במובנים רבים הם היו בניה החורגים של הקהילה. עובדות אלה מסבירות אולי את העדר ההתייחסות אליהם בספרות המקצועית ואת שפע הטעויות ביחס אליהם. למשל, באנציקלופדיה יודאיקה. בקיצור, סיפורם הוא שדה אקדמי שטרם נחרש ומצפה לגואליו. יוצא דופן הוא מחקרו של החוקר והרב הנודע מרק אנגיל על משה גדול.

השבועון "לה אמריקה" (1910-1925)

משה גדול, כאמור, נחשב לאבי העתונות היהודית-ספרדית בארצות הברית. מרק אנגיל מגדירו בצדק כ"קול הבולט ביותר בהגירה הספרדית". גדול, יליד בולגריה, הגיע לאמריקה במקרה. לאחר שהייה קצרה החליט להוציא לאור שבועון בלדינו. הוא הקים את "חברת הדפוס האוריינטלית" והשקיע בה את כל חסכונו - 800 דולר. ב־11 בנובמבר 1910 ראה אור הגיליון הראשון של "לה אמריקה". השבועון החזיק מעמד עד ה־3 ביולי 1925. השבועון התמקד במסר האישי של משה גדול: הקמת אירגון מרכזי אחד שיכלול את כל הספרדים בארצות הברית. חלום זה שלא התגשם בימיו גרם לו למפח נפש וסיבכו כשפע של מריבות וקרבות עם עסקי הספרדים. בעיקרו של דבר היה אידיאליסט וישר, אך איש עסקים גרוע. הוא נלחם למען זכויות המהגרים הספרדים, חוקי הגירה גמישים, שיפור רמת החיים והעיקר - למען הגאווה הספרדית. חודשים ושנים נאבק למען תדמיתם החיובית של הספרדים "החדשים" ולמען מיזוגם עם הספרדים הוותיקים שבית הכנסת "שארית ישראל" היה מבצרם. "לה אמריקה" הפך לבית החם שאליו הגיעו המהגרים הספרדים. משה גדול בזבז אנרגיה רבה וכספים במלחמתו עם העסקים הקטנים ועם כל העתונים והפרסומים שאיימו על המונופול שלו. לקנאותו לעתונו לא היה גבול. ב־1912 הוא נלחם ב"לה אגיולה", היומן של ידידו אלפרד מורחוי, ולאחר מכן הסתבך במלחמה אכזרית עם השבועון "לה בארה".

"לה בארה" (1922-1948)

ב־21 בספטמבר 1922 החל להופיע שבועון חדש בשם "לה בארה" (La Vara). הוא הוצא לאור על ידי חברת "ספרדיס פֶּרְס", שהיתה שייכת למוריס גרטן, סם גולדן והעתונאי הנודע מואיז סוילם, יליד סלוניקי. כעתונאים אחרים בני תקופתו היה גם הוא בוגר "אליאנס". לפני הגירתו לארצות הברית רכש ניסיון כעורך של עתונים הומוריסטים כ"איל קירבאטש" (השוט) הידוע. ב־1913 הצטרף למערכת של "לה אמריקה". ב־1922 עבר סוילם ל"לה בארה", עובדה שעוררה את חמתו של משה

מתורגמים מהעתונות העברית והאנגלית. הוא הופיע עד ספטמבר 1927 ולאחר מכן נבלע ב"לה בארה".

בספטמבר 1921 החליטו אלברט טורז וסימון ניסים להוציא לאור שבועון שיתמקד במאבק לליכוד הספרדים. הם קראו לו "לה לוו" (האור). גורלו לא שפר מגורל אחיו: הוא ראה אור רק עד ה-8 באוקטובר 1922.

עתונות סוציאליסטית וציונית

בפברואר 1917 החליט הסוציאליסט אלברט קובו מסלונקי להוציא לאור בניו יורק שבועון למחשבה חופשית בשם "אל אמיונטה" (המהגר). השבועון החזיק מעמד רק עד אוגוסט 1917. קובו, כשאר ידידיו הסוציאליסטים, לא הצליח להעניק חיים לכתב עת סוציאליסטי, בעיקר מתוסר תמיכה והכרה מצד ציבור הספרדים.

גם בתחום הבלתי אידיאולוגי של עתוני הומור וסטירה ספרדים נעשו בארצות הברית כמה ניסיונות שהסתיימו בכשלון. כזכור, במשך כשבע שנים הניח "לה בארה" יסוד למסורת העתונות ההומוריסטית בלשון הלדינו, אך לאחר מכן הוא שינה את כיוונו. עוד ב-6 באפריל 1917 ניסה אלברט לוי להוציא לאור שבועון סטירי בשם "אל קירבטש אמריקנו" (השוט האמריקני). תגובת הקוראים הפוטנציאליים היתה שלילית. השבועון הפסיק את הופעתו לאחר שבעה חודשים.

הרעיון הציוני בא לידי ביטוי גם בעתונות הלדינו, אך בעיקר הוא בלט בעתונות הספרדית שהופיעה בשפה האנגלית על חורבותיה של עתונות הלדינו. משה גדול היה ציוני. הוא רצה להקים מדינה יהודית-ציונית תחת חסות תורכיה. גם אישים ספרדים אחרים הטיפו לרעיון הציוני באמריקה. ב-4 במרס 1917 הופיע הירחון (לאחר מכן דו ירחון) "לה רנססייה", שראה אור, בהפסקות, עד 1922. עורכיו היו סימון ניסים ורוברט פרסקו. הירחון היה כלי הביטוי של אגודת "מכבי". צמד זה הוא שזים ב-1937 את ההוצאה לאור, באנגלית, של "הבולטיין הספרדי", כתב העת של "מכבי" לענייני הציונות והעם היהודי. העתון הופיע, לסירוגין, עד אמצע 1939. בעצם הוא מבטא את ה"אמריקניזציה" של דור המהגרים הראשון, דור הלדינו.

בשנות ה-30 נעלמה הנאמנות לשפת הלדינו וחברת המהגרים המזרחית הלכה ונבלעה בכור ההיתוך האמריקני. "יהדות הלדינו" הפכה לשדה אקדמאי בשנות ה-60 ופירות המחקר של שדה זה ראו אור בכתב העת "הספרדי האמריקני" שהופיע בדצמבר 1966 וב"חוקר הספרדי" שהופיע ב-1967 ביוזמתו של ד"ר סלומון גאון, ובסיוע "החברה האמריקנית ללימודים ספרדיים". בעקבות המחקר האקדמאי החלה בשנות ה-70 תנועה של התחזקות על השורשים הספרדיים בארצות הברית. ב-1973 הוקמה הפדרציה הספרדית, אירגון גג של כל הקבוצות הספרדיות החיות בצפון אמריקה. בכך הוגשם חלומה של משה גדול, שמצא מקומו בכל העתונים הלדינו-אמריקנים: ליכוד הספרדים למחנה אחד.

להוצאה לאור של כתבי עת שניסו להפיץ את הרעיון הסוציאליסטי. ב-1922 יצא משה גדול למערכה נגד השבועון המתחרה מבלי לברור באמצעים. מלחמה זו גרמה בסופו של דבר למפלתו ולסגירת "לה אמריקה". הוא תקף את אנשי "לה בארה" כאוסף של בוגדים ונוכלים. הללו השיבו מלחמה שערה. הקהילה הספרדית נסחפה לקרב המכוער שלווה בהשמצות הדדיות ולבסוף הגיע לבית משפט בהרלם. המשפט הסתיים כשורה של הסדרים. גדול ניצח בקרב אך הפסיד במלחמה. שבועונו נסגר כשלוש שנים אחרי הקרב הגדול. המאבק הממושך הובילו לשואה פיננסית. במשפט טען גדול ש"לה בארה" נולד אך ורק לשם מטרה אחת: "להרוס את הדורנל שלי, עסקי ושמי הטוב." לדאבונו של גדול, שנפטר בעוני ובשכחה ב-1941, החזיק "לה בארה" מעמד שנים רבות. הוא נסגר בפברואר 1948.

יומן ראשון ואחרון

מ-1910 עד 1925 נעשו ניסיונות לא מעטים להוציא לאור עתונים ושבועונים שבחלקם היו בעלי זיקה לסוציאליזם. ככלות הכול, החברה הספרדית היתה חברה פרולטרית. האחים מוריס וסימון ניסים ואלברט קובו הקימו מועדונים סוציאליסטים, היו פעילים באיגודים המקצועיים והביאו לאמריקה מסורת של "סוציאליזם לדינו" מארצות מוצאם, ובפרט מסלונקי.

בפברואר 1912 הפתיע המו"ל אלפרד מזרחי, בעל "ההיספנו ג'ואיש פאבלישינג קומפני", כאשר הוציא לאור את היומן הראשון והאחרון בלדינו בארצות הברית — "לה אניולה" (הנשר). הציבור לא קנה את היומן. מזרחי הנפיק מניות בסכום של 5,000 דולר, אך איש לא קנה אותן. לאחר חודש נאלץ לסגור את יומונו, לשמחת לבו של משה גדול. ב-3 באוקטובר 1915 הוציא הסוציאליסט מוריס ניסים את שבועונו "איל פרוגרסו". השבועון לא החזיק מעמד. בדצמבר 1915 הוא התגלגל לשבועון חדש בשם "לה בוז דל פואבלו" (קול העם). שבועון סוציאליסטי זה נלחם בדת והפיץ רעיונות רדיקלים. משה גדול השמרן, מיהר לתקוף את הבריה החדשה, אותה כינה בשם "קול השטן". גם "לה בוז" המשיך את מסורת הנאמנות למסר של עתונות הלדינו: קריאה לליכוד הספרדים תחת קורת גג אחת.

"קול העם" הופיע בהפסקות ולבסוף, בעזרת אלפרד מזרחי, החל להופיע בשם "אפוקה דל ניו יורק". מזרחי הוסיף לשבועון מדור באנגלית, בתקווה שלא התגשמה למשך קוראים אשכנזים. בנוסף הוסיף גם מדור להומור, קו אופייני של עתונות הלדינו. "הניתוחים" לא הצליחו. הגיליון האחרון של "אפוקה" ראה אור ב-13 בפברואר 1920. בספטמבר 1926 עשו אלברט טורז, אלברט לוי ומואזי סוילם ניסיון נוסף ומסוג אחר: הוצאה לאור של שבועון בעל איכות ספרותית גבוהה. הוא כלל חומר המיועד לקהל קוראים משכיל ומתוחכם יותר. בעתון, שנקרא "אל לווירו ספרדי" (האור הספרדי) או בקצרה "אל לווירו", הופיעו מאמרים